

ція таких повноважень у прокурора загрожує його необґрунтованим перевищенням не лише над іншими правоохоронними органами, слідчими, а й над судом.

Отже, саме собою прийняття якісно нового (а він справді якісно новий) КПК ще не означає реформування кримінального судочинства, яке забезпечить виконання задекларованих для такого реформування цілей та завдань. Їх реалізація стане можливою лише тоді, коли буде створено належні умови й механізми правильного (на засадах верховенства права і законності) застосування нового закону. Очевидно, що створення таких умов потребує набагато більше зусиль, часу та ресурсів, ніж підготовка будь-якого закону, зокрема й такого важливого, складного та об'ємного, як КПК.

Овчаренко Олена Миколаївна

асистент кафедри організації судових і правоохоронних органів
НУ «ЮАУ ім. Я. Мудрого», кандидат юридичних наук

Реалізація принципу недоторканності суддів за новим кримінально процесуальним законодавством

Конституція України закріплює принцип недоторканності суддів, який служить гарантією їхньої незалежності. Згідно ч. 3 ст. 126 КУ судді обіймають посади безстроково, крім суддів Конституційного Суду України та суддів, які призначаються на посаду судді вперше. Незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України. Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом (ч. 1, 3 КУ).

Положення щодо недоторканності суддів розвинені в чинному законодавстві про судоустрій. Встановлення додаткових, порівняно з недоторканністю пересічної особи, гарантій недоторканності для суддів має на меті створення належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків та захист від незаконного втручання у їх діяльність. Відповідно до правової позиції Конституційного Суду України «недоторканність суддів – один із елементів їхнього статусу. Вона

не є особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом» (рішення у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу від 1 грудня 2004 р.). Тому статтею 48 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” від 07.07.2010 р. передбачені гарантії недоторканності судді, які проявляються в особливому порядку затримання судді, притягнення його до відповідальності.

Оцінюючи положення Закон України «Про судоустрій і статус суддів» щодо недоторканності суддів, варто відзначити, що ними вирішено низку проблем.

По-перше, створено новий порядок відсторонення від посади суддів, проти яких порушено кримінальне переслідування. Згідно п. 4 ст. 48 Закону відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на підставі вмотивованої постанови Генерального прокурора України. У ч. 3 ст. 154 нового КПК України ця норма відтворена. Це означатиме, що відсторонений суддя на час проведення досудового розслідування чи судового розгляду не вправі виконувати свої обов'язки із відправлення правосуддя. Водночас він не втрачає свого статусу судді. Загальний строк відсторонення від посади не може перевищувати 2-х місяців, але може бути продовжений у випадках, передбачених Кодексом (ст. 154, 158 КПК України). В разі, якщо у застосуванні вказаного заходу відпаде необхідність, питання про його скасування вирішуватиметься у порядку, передбаченому для відсторонення від посади (ч. 3 ст. 158 КПК України).

По-друге, ч. 3 ст. 48 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” встановлено особливий порядок порушення кримінальної справи щодо судді – лише Генеральним прокурором України або його заступником. Це положення спрямовано на зміцнення гарантій незалежності суддів. Згідно ст. 98 КПК 1960 р. кримінальна справа щодо судді загальної юрисдикції могла бути порушена за наявності передбачених законом законних приводів і підстав будь-якою посадовою особою чи органом, які зазначені у Кодексі. За цих умов процедуру допиту судді, висунення проти нього обвинувачення у вчиненні злочину, у тому числі й в ухваленні свідомо незаконного рішення, можна використати (і використовують) для впливу на його службову діяльність.

Варто зауважити, що новим КПК України дещо звужена вищезазначена гарантія недоторканності суддів. Так, Кодексом скасовано сам інститут порушення кримінальної справи, тому за новими правилами

Генеральний прокурор або його заступник здійснюватиме письмове повідомлення про підозру судді Конституційного Суду України, професійному судді, присяжному та народному засідателю на час здійснення ними правосуддя (пп. 3 п. 1 ст. 481 КПК України). Сам інститут письмового повідомлення про підозру подібний до визнання особи підозрюваною за КПК 1960 р. (ст. 43-1). Відмінним є те, що у письмовому повідомленні про підозру викладається правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність і стислий склад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру (п. 1 ст. 277 КПК України). Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 278 КПК України). За змістом Кодексу вищеозначені дії органу досудового розслідування є його початком. За КПК 1960 р. відправним моментом провадження по справі за загальним правилом було винесення постанови про порушення кримінальної справи, яку можна було оскаржити як прокурору, так і в судовому порядку (ст. 98, 99-1). Новий КПК України не передбачає можливості оскарження ані письмового повідомлення про підозру, ані внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. А отже, нове кримінально-процесуальне законодавство дещо звужує гарантії недоторканності суддів на початкових етапах провадження по справі.

По-третє, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи. Суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду (ч. 3 ст. 48). Стаття 482 КПК України, відтворюючи положення ч. 3 ст. 126 Конституції України, вказує, що затримання судді або обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту до ухвалення обвинувального вироку судом не може бути здійснено без згоди

Верховної Ради України. Вказане правило служить вагомою гарантією безпідставного, незаконного притягнення суддів до кримінальної відповідальності. Варто зауважити, що в новітній історії України випадки надання парламентом дозволу на притягнення суддів до кримінальної відповідальності є непоодинокими і відбуваються у разі скоєння цими посадовцями злочинів, відповідальність за які передбачена кримінальним законом. Водночас Конституційний Суд України обґрунтовано вважає, що скасування такої гарантії правосуддя, як недоторканність суддів, опосередковано може призвести до обмеження права на судовий захист, гарантованого статтею 55 Конституції України і спрямовано на обмеження прав і свобод людини. На цьому Суд наголосив у липні 2012 р., визнавши неконституційними норми законопроекту про внесення змін до Основного Закону України (реєстр. № 10530), які були спрямовані на скасування інституту недоторканності суддів судів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України. При цьому КС підкреслив, що держава і суспільство, висуваючи до суддів та їх професійної діяльності високі вимоги, повинні, в свою чергу, забезпечити їм відповідні додаткові гарантії належного здійснення правосуддя.

По-четверте, згідно п. 5 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус судів» проникнення в житло або інше володіння судді чи його службове приміщення, особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук судді, а так само огляд, виїмка його кореспонденції, речей і документів можуть провадитися лише за судовим рішенням. У новому КПК України збережено цю гарантію недоторканності суддів, адже переважна більшість заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі усі запобіжні заходи, обираються слідчим суддею в порядку, встановленому Розділом II Кодексу.

По-п'яте, судовий розгляд справ відносно суддів за чинним законодавством має ряд особливостей. Так, до судової реформи 2010 р. кримінальна справа щодо судді Конституційного Суду України та будь-якого суду загальної юрисдикції розглядалася у першій інстанції апеляційним судом (частини 5, 6 Закону України «Про статус суддів» від 15.12.1992 р.). Згідно п. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» підсудність справи щодо обвинувачення судді у вчиненні злочину визначається Головою Верховного Суду України. справа не може розглядатися тим судом, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді.

В КПК 2012 р. справи по обвинуваченню суддів також мають розглядатися місцевим загальним судом (ч. 1 ст. 33 КПК). Відповідно до ч. 2 ст. 32 КПК кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення не може здійснюватися тим судом, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді. Якщо згідно з частиною першою цієї статті кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися тим судом, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження здійснює суд, найбільш територіально наближений до суду, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва чи Севастополя).

Варто відмітити, що логіка законодавця дещо незрозуміла, оскільки КПК 2012 р. встановлює особливий порядок судового розгляду справ по обвинуваченню державних службовців. Так, згідно ч. 9 ст. 31 кримінальне провадження стосовно службових осіб, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р., та осіб, посади яких віднесено до першої категорії посад державних службовців, здійснюється у всіх інстанціях колегіально найбільш досвідченими суддями.

За чинним законодавством про державну службу судді не належать до державних службовців (ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р.), і, відповідно, ці правила на них не поширюються. Однак, судді за природою своїх повноважень і тих функцій, які вони виконують в державі, в даному випадку мають прирівнюватися до державних службовців. Кримінальні справи по обвинуваченню суддів мають вирішуватися вище зазначеним складом суду.